

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2026

+998335668868

www.innoworld.net

Google Scholar

zenodo

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2026

3-JILD 1-SON

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

TO'PLAMI

3 - JILD, 1 - SON

2026

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

Boshlang'ich sinflarda monologik nutqni rivojlantirishda ona tili va o'qish savodxonligi fanlarining integratsiyasi

Axmadjonova Dilroz Abdulaxad qizi-

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Kalit so'zlar: monologik nutq, boshlang'ich ta'lim, ona tili, o'qish savodxonligi, fanlar integratsiyasi, nutqiy kompetensiya, matn bilan ishlash, pedagogik yondashuv

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida monologik nutqni rivojlantirish masalasi pedagogik muammo sifatida tahlil qilinadi. Unda ona tili va o'qish savodxonligi fanlarining integratsiyasi asosida monologik nutqni shakllantirishning nazariy asoslari, metodik imkoniyatlari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida monologik nutqning mazmuni, tuzilishi, shakllanish bosqichlari hamda integratsiyalashgan ta'lim jarayonida undan foydalanish yo'llari ochib berilgan. Maqolada matn bilan ishlash, nutqiy mashqlar, ijodiy topshiriqlar, savol-javob va suhbat metodlarining o'quvchilar monologik nutqiga ta'siri asoslab berilgan. Integratsiyalashgan yondashuv o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, nutqiy faolligi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy talablardan biri - mustaqil fikrlay oladigan, o'z fikrini ravon, aniq va mantiqiy bayon eta oladigan shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Ushbu vazifaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, avvalo, boshlang'ich ta'lim bosqichida nutqiy kompetensiyani shakllantirish bilan bevosita bog'liq. Chunki aynan boshlang'ich sinf davrida o'quvchilarning nutqiy rivojlanishi eng faol va intensiv kechadi. Shu sababli boshlang'ich sinflarda monologik nutqni rivojlantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Monologik nutq - so'zlovchining o'ziga qaratilgan, boshqa shaxsning tinglash va javob berishini e'tiborda tutmaydigan nutq shakli. Monologik nutq uchun, odatda, tuzilish va mazmun jihatdan o'zaro bog'liq, o'ziga xos kompozitsion qurilishga va mantiqiy tugallikka ega bo'lgan matnning ma'lum bo'lagi xos bo'ladi. Monologik nutq og'zaki (nutq bayon qilish) yoki yozma (publitsistika, memuarlar, kundaliklar) shaklida ifodalanishi mumkin. Monologik nutqning og'zaki shaklida ohang (intonatsiya) muhim o'rin egallaydi, yozma monologik nutqda esa ohang matnning sintaktik konstruksiyasiga, mantiqiy urg'u tushuvchi so'zlarning joylashish o'rniga bog'liq.

Shuni ham aytish kerakki, u yana o'quvchining tafakkur darajasi, til boyligi, mantiqiy fikrlash qobiliyati va kommunikativ madaniyatini namoyon etuvchi muhim nutqiy shakldir. U o'quvchining voqea-hodisalar haqidagi fikrlarini uzluksiz, izchil va tizimli tarzda bayon eta olish qobiliyatini ifodalaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida monologik nutqni shakllantirish esa tasodifiy

emas, balki maxsus tashkil etilgan pedagogik jarayon asosida amalga oshirilishi lozim.

Mazkur jarayonda ona tili va o'qish savodxonligi fanlari yetakchi o'rin tutadi. Bu fanlar o'z mazmuni va vazifalariga ko'ra bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning integratsiyasi o'quvchilarning nutqiy faoliyatini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Ona tili fani til birliklarini o'rgatish orqali nutqning grammatik va leksik asoslarini shakllantirsa, o'qish savodxonligi fani esa bu bilimlarni real nutqiy faoliyatda qo'llash imkonini beradi. Shu bois ushbu fanlarni integratsiyalashgan holda o'qitish monologik nutqni rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Fanlar integratsiyasi - bu turli fanlar mazmunini o'zaro uyg'unlashtirish, ular o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni ta'minlash va o'quvchilarda yaxlit bilimlar tizimini shakllantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvdir. Boshlang'ich ta'limda ona tili va o'qish savodxonligi fanlarining integratsiyasi tabiiy va zarur jarayon hisoblanadi, chunki bu fanlar umumiy maqsad - o'quvchilarning nutqiy va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ona tili fanida o'quvchilar tovush va harflar, so'z va so'z turkumlari, gap va uning turlari, matn tuzilishi haqidagi bilimlarni egallaydilar. O'qish savodxonligi fanida esa ushbu bilimlar asosida matnni tushunish, o'qish, tahlil qilish va qayta bayon etish ko'nikmalari shakllantiriladi. Fanlar integratsiyasi orqali o'quvchi nazariy bilimlarni amaliy nutq jarayonida qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Integratsiyalashgan darslarda o'qituvchi ona tili va o'qish savodxonligi fanlari mazmunini bir butun holda tashkil etib, o'quvchilarning monologik nutqini rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlardan foydalanadi. Masalan, o'qilgan matn asosida hikoya tuzish, qahramonlarga tavsif berish, voqealarni ketma-ketlikda bayon qilish, matnga munosabat bildirish kabi mashqlar monologik nutqni rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Matn bilan ishlash monologik nutqni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Matn o'quvchi uchun tayyor nutqiy model bo'lib xizmat qiladi va u orqali o'quvchi nutqning tuzilishi, mazmuni va mantiqiy bog'liqligini anglaydi. Ona tili va o'qish savodxonligi fanlari integratsiyasida matn bilan ishlash markaziy o'rin egallaydi.

Yozuv darslarida ham o'quvchilarning nutqini o'stirish, fikrlashga o'rgatish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Yozuvga o'rgatishning dastlabki kunlaridanoq bolalarning o'z fikrini yozma ifodalashi muhim ekanligini, u insonlarning aloqaga kirishuvida muhim vositaligini tushunishlariga erishish lozim. Buning uchun o'quvchilar yozadigan birinchi so'z ularning jonli nutqidan yoki o'zlari tuzgan gapdan olinishi kerak. Bu jarayonda ko'chirib yozish va diktant ijodiy yozuvdan so'ng o'tkaziladi. Bu yozma mashq turlarining ongli bajarilishini, o'quvchilarning bilish faolligini ta'minlaydi. Masalan, bolalar o'qish darsida „Alifbe“ da berilgan rasmga qarab gap yoki hikoya tuzadilar, yozuv darsida esa o'sha gap yoki hikoyadagi ma'lum bir so'zni yozadilar. Bu ular uchun ijodiy yozuv - inshodir.

Keyinchalik o'quvchilar alohida so'z yozishdan kichik-kichik gaplarni yozishga o'tadilar.

Ijodiy topshiriqlar esa o'quvchining mustaqil fikrlashini va nutqiy faolligini oshiradi. Masalan, "Matn oxirini o'zing davom ettir", "Qahramon nomidan hikoya qil", "Matnga sarlavha qo'y" kabi topshiriqlar o'quvchilarning monologik nutqini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Ma'lumki, nutq tafakkur bilan bog'liq, shuning uchun u tafakkur bilan uzviy bog'liq holda o'stiriladi. Darsda o'qilgan asarni o'quvchilar ongli tushunishi, asosiy mazmunini, g'oyasini anglab yetishi uchun tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish kabi mantiqiy usullar qo'llanadi. O'qilgan asarni analiz qilishda har xil ish usullaridan foydalaniladi. Bolalar hikoyadagi asosiy qatnashuvchi shaxslarni aytadilar, o'qituvchi rahbarligida asar rejasini tuzadilar. Qatnashuvchi shaxslarni o'quvchilar har xil tartibda aytishlari mumkin, ammo o'qituvchi ularni asarda qatnashish tartibida aytishni so'raydi. Natijada o'qituvchi rahbarligida hikoyaning chizmasi tuziladi. O'qituvchi bergan savollar yordamida asarlarning mazmuni aniqlanadi.

Tanlab hikoyalash ham bolalarning tafakkuri va nutqini o'stirish vositalaridan biridir. Tanlab hikoyalashda o'quvchi:

- 1) o'qilgan matndan bir qismini, uning chegarasini ongli ravishda ajratib so'zlab beradi;
- 2) hikoyadan faqat bir voqeani aytib beradi;
- 3) hikoya mazmunini faqat bir sujet yo'nalishida so'zlab beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda monologik nutqni rivojlantirishda ona tili va o'qish savodxonligi fanlarining integratsiyasi ta'lim samaradorligini oshiruvchi muhim pedagogik yondashuv hisoblanadi. Ushbu integratsiya o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va ularni erkin muloqotga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Integratsiyalashgan darslar orqali o'quvchilar nazariy bilimlarni amaliy nutq faoliyatida qo'llashni o'rganadilar, bu esa ularning monologik nutqini mazmunli, mantiqiy va izchil shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois boshlang'ich ta'lim jarayonida ona tili va o'qish savodxonligi fanlarining integratsiyasiga asoslangan holda monologik nutqni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2006.
2. Qodirova S.A. Ona tili o'qitish metodikasi (Nutq o'stirish metodikasi). Buxoro: "Kamolot" nashriyoti, 2022.
3. Qosimova K., Matchonov S. va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent, 2009.
4. O'qish savodxonligi. 1–4-sinflar uchun darsliklar. Toshkent: Yangi avlod darsliklari, 2021–2024.